

Roma en Sinti in Nederland - Factsheet

I - Inleiding

Deze factsheet gaat in op de achtergronden en de maatschappelijke positie van Sinti en Roma in Nederland. Sinti en Roma worden in de volksmond Zigeuners genoemd. Sinti en Roma verwerpen zelf de term Zigeuner. Zij noemen zichzelf Sinti of Roma. In deze factsheet wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van de aanduiding Sinti en Roma.

Sinti en Roma zijn van oudsher nomadische groepen. Vele Sinti en Roma wonen nog in een woonwagen. Maar niet alle woonwagenbewoners in Nederland zijn Sinti en Roma. Sinti en Roma hebben hun eigen taal en hun voorouders zijn niet afkomstig uit Nederland. De groep mensen die met woonwagenbewoners wordt aangeduid zijn nakomelingen van autochtone Nederlanders die in eind 19de eeuw en begin 20ste eeuw besloten om een zwervend bestaan te leiden. Groepen hebben veel met elkaar gemeen door een gemeenschappelijke manier van leven en door het beleid van Nederlandse overheid. Zij hebben ook veel gemeen door hun problematische relatie met de Nederlandse overheid en de Nederlandse samenleving (de 'burgersamenleving') in haar geheel.

Over het aantal Sinti en Roma in Nederland zijn er geen precieze cijfers. Het CBS geeft een getal van 3.500 Sinti en Roma in 2000 (*Van Keij 2000*). Lalla Weiss en Marcia Rooker hebben het over 5.300 Sinti en Roma in Nederland, waarvan het grootste deel Sinti zijn (*Weiss en Rooker 1999*). In een andere publicatie wordt gesteld dat er 4.000 Sinti zijn in Nederland en 2.000 Roma (*Van Meurs 2002*). In deze laatste publicatie wordt daaraan toegevoegd dat deze getallen een onderschatting zijn. In heel Europa wordt het aantal Roma, Sinti en aanverwante groepen geschat op tussen de zeven en tien miljoen. Veruit de meeste van hen leven in Midden- en Oost-Europa.

II - Historische achtergrond

Begin 15de eeuw vertoonden zich rondtrekkende nieuwkomers in West-Europa die beweerden afkomstig te zijn uit Egypte. Vandaar dat zij in een aantal landen Egyptenaren, Gypsies, of Gitanos werden genoemd. Hun land van oorsprong wordt tegenwoordig in India gezocht. In de loop van de 15de eeuw kwam in de Duitse landen een andere naam in zwang: Zigeuner. De herkomst van het woord Zigeuner is nooit met zekerheid vastgesteld (Lucassen 1990). In Nederland werden vóór de 19de eeuw de rondtrekkende groepen nieuwkomers aangeduid met de termen Heidens en Egyptenaren.

Eerst werd deze groep welwillend ontvangen. Vanaf begin 16de eeuw gingen overheden steeds repressiever optreden tegen rondtrekkende groepen mensen. Zij werden gestigmatiseerd als misdadigers, spionnen of bedelaars. Langzaam maar zeker werd door middel van een knalharde repressie de Zigeuners de toegang tot West-Europa ontzegd. In de periode 1750-1868 gingen de overheden in Nederland ervan uit dat er geen Heidens of Egyptenaren meer in Nederland waren. Vanaf 1868 arriveerde er een nieuwe opvallende groep rondtrekkende mensen in Nederland: de Kaldarasch. Zij waren rondtrekkende ketellappers afkomstig uit Hongarije. Zij werden in Nederlands als Zigeuners betiteld. De eerste keer dat deze term werd gebruikt in Nederland om een rondtrekkende groep mensen aan te duiden. Later arriveerden er twee andere groepen: de Ursari (berenleiders uit Bosnië) en de Lowara (paardenhandelaren oorspronkelijk afkomstig uit Hongarije). Met name de Kaldarasch en Ursari werden door Nederlandse overheid geëtiketteerd als Zigeuners. Dit geldt niet voor de Lowara en de Sinti. Sinti kwamen al vóór 1868 naar Nederland maar werden nooit als een aparte groep gezien. Zij voldeden klaarblijkelijk te weinig aan het bestaande Heidens- of Zigeunerbeeld. Net als de Lowara beschikten zij over Duitse, Franse of Belgische paspoorten. Zij woonden al langere tijd in West-Europa en kwamen niet uit Oost-Europa zoals de Kaldarasch en Ursari. Sinti hadden vaak circusachtige of kermisachtige beroepen. Pas vanaf 1928 werden door de Nederlandse overheid alle bovengenoemde groepen in zoverre zij nog in Nederland aanwezig waren, geëtiketteerd als Zigeuners.

III - Roma en Sinti

De Kaldarasch, Ursari en Lowara zouden nu worden aangeduid als Roma. De meeste groepen in Europa die in de volksmond Zigeuners worden genoemd, noemen zichzelf Roma. De taal die zij spreken heet het Romani of Romanesj. Deze taal wordt in verschillende varianten of dialecten gesproken. Er zijn echter Roma-achtige groepen in Europa die zich geen Roma noemen. Een voorbeeld daarvan zijn de Sinti. Sinti spreken wel een dialect van het Romani.

In Nederland wordt een duidelijk onderscheid gemaakt tussen Roma en Sinti. De term Roma wordt gebruikt voor groepen die de in de 19de en 20ste eeuw naar Nederland zijn getrokken en die afkomstig zijn uit Oost-Europa. Sommige Roma in Nederland zijn zeer recentelijk naar Nederland geëmigreerd. De term Sinti wordt gebruikt voor groepen Zigeuners die al vanaf de 18de eeuw in West-Europa wonen. De meeste Sinti in Nederland hebben zich tussen 1900 en 1920 in Nederland gevestigd en waren hoofdzakelijk afkomstig uit Frankrijk en Duitsland.

IV - Beeldvorming en stigmatisering

In West-Europa begon in de 16de eeuw de vervolging van de zwervende groepen mensen die werden aangeduid Heidens, Egyptenaren of Zigeuners. Vanaf die tijd is ook de stigmatisering van deze groepen begonnen. Zij werden gezien als misdadigers, spionnen of bedelaars. Kortom als nietsnutten die de samenleving ondermijnden. Autoriteiten probeerden hen te verjagen of dwongen hen te assimileren. Sinti en Roma konden zich nauwelijks verzetten omdat zij te slecht georganiseerd waren en ook een marginale positie innamen binnen de samenleving.

In Nederlandse publicaties over Heidens, Egyptenaren of Zigeuners uit de negentiende eeuw komt een zeer stereotiepe beeld naar voren. Dit beeld bevatte enkele positieve en romantische elementen maar de negatieve stereotypering overheerste. Ze mochten dan leuk kunnen dansen en zingen, in wezen bleven het onbeschaafde en parasiterende wilden, die er niet voor terugdeinsde diefstallen te plegen of zelfs kinderen te stelen (Lucassen 1990). Het is dit soort negatieve beeldvorming die de Roma en Sinti door de eeuwen heen is blijven achtervolgen.

V - Overheidsbeleid in Nederland tot Tweede Wereldoorlog

Midden 19de eeuw trokken nieuwe nomadische groepen, zoals de Kaldarasch en Ursari, Nederland binnen. De overheid etiketteerde deze groepen als Zigeuners. De Nederlandse overheid was in haar houding tegenover Zigeuners verdeeld. De rijksoverheid zag hen als parasiterende groepen zonder middelen van bestaan en wilde de Zigeuners zoveel mogelijk uit Nederland weren. Het beeld dat de rijksoverheid over Zigeuners had was onjuist. Verreweg de meeste Zigeuners oefenden door de bevolking gewaardeerde beroepen uit en sommigen beschikten over veel geld (Lucassen 1990). De gemeentelijke overheden waren veel welwillender tegenover de Zigeunergroepen en doorkruisten het beleid van de rijksoverheid door het afgeven van reis- of verblijfspassen, woonwagenvergunningen of bewijzen van Nederlanderschap. Vanaf 1928 werd het Nederlandse beleid tegenover Zigeuners systematischer aangepakt. Ook werd het Zigeunerstigma na 1928 nog sterker. Tot 1928 werden Zigeuners vooral als lastig beschouwd, na 1928 werden zij beschouwd als gevaarlijk en crimineel. Dit stigma gold voor alle nomadische groepen. Vanaf eind 19de eeuw kozen ook veel autochtone Nederlanders voor een nomadische levensstijl. Voor vele overheden was deze ontwikkeling een doorn in het oog. Zij wilden de groei van het aantal woonwagenbewoners beteugelen. In 1903 werd een staatscommissie ingesteld. En in 1918 werd de Woonwagenwet van kracht. Het overheersende idee was dat woonwagenbewoners asociaal waren, niet wilden werken, bedelden en plattelanders lastig vielen. Het Zigeunerstigma was een verbijzondering van het stigma op een nomadische levenswijze. (Lucassen 1990).

Doel van de wet van 1918 was om via een vergunningenstelsel de bewoning van woonwagens tegen te gaan van personen die niet over voldoende middelen van bestaan beschikten (Van Ooijen 1993). Gemeenten mochten niet langer woonwagens weigeren, maar behielden wel het recht een standplaats aan te wijzen. De overheid slaagde er niet in om de doelstelling van de Woonwagenwet te bewerkstelligen omdat zij nauwelijks over alternatieven beschikten voor mensen die niet aan de eisen voldeden.

Het strenger worden van de overheid tegenover nomadische groepen heeft ook te maken met de steeds groter wordende ordeningsdrang van de overheid. Rondtrekkende groepen passen slecht in een bureaucratische geordende samenleving.

VI - Tweede Wereldoorlog

Roma en Sinti werden tijdens de Tweede Wereldoorlog vervolgd door het nazi-regime. Vaak wordt een vergelijking gemaakt met de vervolging van de Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Sommige auteurs wijzen op de verschillen tussen de vervolging van Joden aan de ene kant en Sinti en Roma aan de andere kant (*Lewy 2000*). Zo was de vervolging van Roma en Sinti minder systematisch dan de vervolging van Joden. Over het aantal vermoorde Sinti en Roma zijn alleen schattingen. In de literatuur, in de media en op het internet circuleren aantallen van 150.000 tot 1.000.000 slachtoffers. In Nederland werden op bevel van de Duitse bezetter bij een razzia op 16 mei 1944 in totaal 578 mannen, vrouwen en kinderen aangehouden door Nederlandse politie en naar kamp Westerbork gedeporteerd. Aldaar merkten de Duitsers dat het criterium Zigeuner te ruim was genomen. Zo waren er woonwagenbewoners bij. Zij werden op vrije voeten gesteld. Net als mensen die in bezit waren van een nationaliteit van een neutraal land. De resterende groep werd op transport gesteld naar Auschwitz-Birkenau waar de meesten van hen werden vergast. Slechts 30 personen overleefden de oorlog (*Lucassen 1990*).

VII - Overheidsbeleid na Wereldoorlog II

Tijdens de oorlog was er een trekverbod ingesteld. Na bevrijding werd het trekken weer toegestaan aan woonwagenbewoners. Wel probeerde de overheid steeds meer greep te krijgen op de woonwagenbewoners. Woonwagenbewoners werden geconcentreerd op grote, regionale kampen. Ook begon de overheid zich te bemoeien met de sociale zorg voor woonwagenbewoners. Voorheen was dat het terrein van liefdadigheidscomités en kerkelijke instellingen. In 1968 werd er een nieuwe Woonwagenwet aangenomen met als doel het bevorderen van de aanpassing van de woonwagenbevolking aan de rest van de samenleving. Er werden vijftig regionale kampen gepland met speciale voorzieningen als school, arts en welzijnswerk. Voor de overgang naar een ander kamp was toestemming nodig. Woonwagenbewoners werden ook een gesloten categorie. Alleen personen die voor 1971 in een wagen hadden gewoond (en hun kinderen) kregen nog een vergunning om in een wagen te wonen. De nieuwe wet verziekte de relatie tussen overheid en woonwagenbewoners. Woonwagenbewoners wilden niet naar de regionale kampen en waren zeer verbolgen over de inperking van de mogelijkheid om rond te trekken. Zij kwamen in opstand. Dit verzet leidde ertoe dat de overheid ervoor koos om weer kleinere kampen in te richten. Op 1 maart 1999 werd de woonwagenwet ingetrokken. Iedere Nederlandse burger mocht weer in een woonwagen wonen. De overheid voert vanaf dat moment geen apart beleid meer voor woonwagenbewoners. De overheid wil de positie van woonwagenbewoners (en dus ook van Sinti en Roma) normaliseren. Woonwagenbewoners, Sinti en Roma zijn ook geen doelgroep meer van het minderhedenbeleid dat vanaf 1980 werd gevoerd. De maatschappij ziet woonwagenbewoners, Sinti en Roma echter nog steeds als aparte groepen. Voorts beschouwen zij zichzelf ook als aparte groepen met een eigen cultuur. Daardoor nemen ze nog steeds een aparte positie in binnen de Nederlandse samenleving.

VIII - Onderwijspositie

De relatie die Sinti en Roma (en ook woonwagenbewoners) hebben met betrekking tot het onderwijs is een problematische (*Timmermans en Van den Hurk 2002*). Onderwijs en scholen zijn vertegenwoordigers van de overheid en de burgersamenleving. De eerste kennismaking met het onderwijs is door de overheid afgedwongen. Het was een van de dingen die hen werd opgelegd.

Tot aan 1950 namen Sinti- en Romakinderen nauwelijks deel aan het onderwijs. In de drie daarop volgende decennia kwam de onderwijsdeelname langzaam op gang en bezochten de kinderen speciale woonwagencentrumscholen. Deze scholen richtten zich vooral op het naar school krijgen en houden van leerlingen en kwamen daardoor niet toe aan het geven van goed kwalitatief onderwijs. Kinderen van Sinti en Roma namen dus alleen deel aan het categoriaal onderwijs. Aangezien dit categoriaal onderwijs zich beperkte tot het basisonderwijs namen zij niet deel aan het voortgezet onderwijs.

Vanaf de tweede helft van de jaren 70 werden de woonwagencentrumscholen afgebouwd. De kinderen van Sinti en Roma werden steeds meer geplaatst op reguliere scholen. Deze overgang begon in 1976 en eindigde in 1996 toen de laatste woonwagencentrumschool sloot.

Binnen het reguliere onderwijs worden de leerachterstanden van Sinti- en Romakinderen pas goed zichtbaar. Wat ook opvalt is dat de achterstanden groter worden naarmate de leerlingen in een hogere groep van de basisschool zitten.

Door de afbouw van categorale scholen was het niet vanzelfsprekend dat Sinti- en Romakinderen niet meer naar het voortgezet onderwijs gingen. Begin jaren 80 ging het grootste deel van de woonwagenkinderen en Sinti- en Roma-kinderen (zo'n 80%) niet naar het voortgezet onderwijs. In de jaren 80 en 90 is onder meer door gericht beleid de situatie drastisch veranderd. In het schooljaar 1999-2000 is bekend dat 90% van de woonwagenkinderen en Sinti- en Romakinderen deelneemt aan het voortgezet onderwijs. 71% van hen gaat naar regulier onderwijs en bijna een vijfde naar het speciaal onderwijs (*Timmermans en Van den Hurk 2002*). Wel is het verzuim onder Sinti- en Romakinderen hoger dan onder andere kinderen. Voorts is de deelname aan het speciaal onderwijs bijzonder hoog: bijna vier keer zo hoog in vergelijking met alle Nederlandse leerlingen. De meeste leerlingen gaan naar het voorbereidend beroepsonderwijs. Negentig procent van de leerlingen in de eindexamenklassen behaalt een eindexamen (*Cebeon 2002*). Slechts weinig Sinti- en Roma-kinderen halen een startkwalificatie (dat wil zeggen een voltooide mbo, havo of vwo-opleiding).

Bij het onderwijs aan Sinti- en Romakinderen doen zich specifieke knelpunten voor. Veel van deze knelpunten hangen samen met de cultuurverschillen tussen de Sinti en Roma aan de ene kant en de school, overheid en burgersamenleving aan de andere kant (*Timmermans en Van den Hurk 2002*). Sinti en Roma hechten minder belang aan het verkrijgen van een startkwalificatie door middel van onderwijs. De traditionele arbeidsmarkt van Sinti en Roma heeft nauwelijks erkenning binnen de Nederlandse samenleving en het Nederlandse onderwijs is niet gericht op het adequaat functioneren binnen deze arbeidsmarkt. Ook vraagt de school van de Sinti- en Romakinderen dingen die ingaan tegen hun thuiscultuur. De school verwijderd kinderen van tradities en regels die gelden binnen de eigen wereld en van de arbeidsmarkt van de ouders. Zo wordt de onderlinge verbondenheid van gezin en familie ondermijnt.

De meeste van de bovenstaande gegevens hebben betrekking op woonwagenbewoners en Sinti en Roma als geheel. Binnen deze groep zijn er wel verschillen. Zo is voor Sinti de problematiek met betrekking tot het onderwijs ernstiger van aard dan voor woonwagenbewoners. Voor Sinti is Nederlands een tweede taal. De problematiek van Roma is nog ernstiger van aard. Zij verkeren in slechte woonomstandigheden en zijn slecht aanspreekbaar in het Nederlands.

IX - Arbeidsmarktpositie Sinti en Roma

Over de arbeidsmarktpositie van Sinti en Roma zijn weinig cijfers. Naar de arbeidsmarktpositie van woonwagenbewoners in het algemeen is wel onderzoek gedaan (*Cebeon 2002*). Uit dit onderzoek blijkt dat woonwagenbewoners en dus ook de Sinti en Roma op de arbeidsmarkt een achterstandspositie innemen. Werkloosheid onder woonwagenbewoners in 2000 bedroeg 17% tegenover 5% voor de gehele bevolking (*Cebeon 2002*). Ook zijn woonwagenbewoners langer werkloos. De arbeidsmarktparticipatie onder woonwagenbewoners is een stuk lager dan onder de rest van de bevolking. Ook zijn de inkomens van woonwagenbewoners een stuk lager.

X - Slot

Hoewel de Nederlandse overheid op dit moment Sinti en Roma als normale Nederlanders beschouwd zal deze groep door zijn geschiedenis, taal, gewoonten en levenswijze voorlopig nog een aparte positie innemen in de Nederlandse samenleving. Deze aparte positie komt ook door het sterke wijgevoel onder de Sinti en Roma en de vaak zeer negatieve beeldvorming die over deze bevolkingsgroep nog steeds bestaat.

Rotterdam, februari 2004
E. Nieuwenhuizen

Literatuur

Cottaar, A., L. Lucassen en W. Willems

Mensen van de reis : Woonwagenbewoners en zigeuners in Nederland 1868-1995
Zwolle; Waanders, 1995

Keij, I.

Aantallen allochtonen volgens verschillende definities
Maandstatistiek van de bevolking, jaargang 48 mei 2000

Lewy, G.

The nazi persecution of the gypsies
Oxford: Oxford University Press, 2000

Lucassen, L.

De geschiedenis van Kaldarasch, Ursari, Lowara en Sinti in Nederland
Amsterdam/Den Haag: Stichting beheer IISG/SDU, 1990

Meurs, J. van

Wij moeten nu iets doen : Woonwagenbewoners in Kerk en Samenleving : Een casestudy in het
Heuvelland, Zuid Limburg
Nijmegen: Nijmeegs Instituut voor Missiologie, 2002

Monitor maatschappelijke en economische positie woonwagenbewoners : tweede meting.

Tweede concept rapport
Amsterdam: Cebeon, 2002

Ooijen, D.A.Th. van

Je moet weg, hier komen mensen wonen : Woonwagenbeleid in Nederland 1890-1990
Den Haag; Sdu Uitgeverij, 1993

Rooker, M. en L. Weiss

Sinti en Roma in Nederland
Website: www.auschwitz.nl, 1999

Timmermans, R. en A. van den Hurk

Onderwijsdeelname van woonwagen- en zigeunerkinderen in de 20^e eeuw : Een trendstudie
's-Hertogenbosch: KPC Groep, 2002